

Інформаційне право та інформаційна безпека

УДК [341.231.14+342.721]:(338.46:002)

ГЛАДКІВСЬКА О.В., кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник НДІП НАПрН України

ВІДОБРАЖЕННЯ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Анотація. Досліджено норми Конституції України та Закону України “Про інформацію” щодо прав і свобод людини в інформаційній сфері.

Ключові слова: людина, особа, громадянин, права і свободи, право на інформацію.

Аннотация. Исследованы нормы Конституции Украины и Закона Украины “Об информации” относительно прав и свобод человека в информационной сфере.

Ключевые слова: человек, личность, гражданин, права и свободы, право на информацию.

Summary. Norms of The Constitution of Ukraine and The Law of Ukraine “On information” concerning the rights and freedoms of the human being in the informational field, have been researched.

Keywords: human, individual, citizen, rights and freedoms, right to information.

Постановка проблеми. Однією із актуальних проблем становлення і подальшого розвитку науки в інформаційній сфері є “проблема вивчення феномену людини, забезпечення її прав і безпеки в контексті інформаційної глобалізації” [1], а одним із основних принципів кодифікації інформаційного законодавства України та розвитку інформаційної сфери – гарантованість права на інформацію, додержання інформаційних прав і свобод людини і громадянина [2].

Створення цілісної системи інформаційного законодавства України неможливе без інтеграції у світовий інформаційний простір, тому розгляд загальновідомих положень щодо прав і свобод людини з позиції їх місця та ролі в загальному процесі розбудови інформаційного суспільства залишається важливим та актуальним завданням.

Окрім цього, в результаті дослідження нормативно-правових актів, які регулюють інформаційні суспільні відносини, встановлено, що “переважна більшість положень законів України та інших нормативно-правових актів, які мають безпосереднє відношення до інформаційних відносин, мають спрямованість саме на захист інформації. Положення зі спрямованістю на захист людини, суспільства, а й відповідно, держави від інформації знаходяться у “меншості” [3].

З огляду на зазначене дослідження базових понять в інформаційному праві, зокрема, “людина”, “особа”, “громадянин”, “права” і “свободи”, “право на інформацію”, а також аналіз законодавства України стосовно основних прав і свобод людини в інформаційній сфері є актуальним дослідженням.

Метою статті є дослідження ключових понять в інформаційному праві: “людина”, “особа”, “громадянин”, “права” і “свободи”, “право на інформацію”, деяких інших інформаційних прав і свобод людини, а також аналіз відповідних норм Конституції України та Закону України “Про інформацію”.

Виклад основних положень. Вивчення людини в її суспільних відносинах покладено на провідну галузь національного права – Конституційне право України, на загальну теорію держави і права та інші галузі науки. Дослідження проблеми співвідношення держави та індивіда, аналіз змісту, ознак і взаємодії категорій “людина”, “особа”, “громадянин”, поняття та види прав і свобод людини і громадянина в Україні здійснено, наприклад, в [4 – 9] та в багатьох інших наукових працях вітчизняних вчених. Як зазначено в [9], ці поняття є базовими і в інформаційному праві. Слід звернути увагу, що саме згадана робота є першим в Україні науковим дослідженням щодо комплексного вирішення проблеми упорядкування суспільних відносин в інформаційній сфері, в контексті системного становлення нової юридичної галузі – інформаційного права та вирішення проблеми формування цілісного інформаційного законодавства України.

Наведемо, згідно [5], основні визначення категорій “людина”, “особа”, “громадянин”.

Людина – це біологічна категорія, що визначає належність живої істоти до людського роду за певними анатомічними особливостями та фізіологічними функціями.

Особа – людина, яка має історично зумовлений ступінь розвитку, користується правами, що надаються суспільством, та виконує обов’язки, які ним покладаються.

З виникненням держави та владної сфери відносин соціальна категорія “особа” набирає політичного змісту і перетворюється у категорію “громадянин”.

Громадянин – це особа, яка належить до постійного населення певної держави, має нормативно закріплений статус, користується захистом держави як у межах її території, так і поза нею. Громадянин має певні особливості, що надають можливість бути суб’єктом не лише економічних та соціальних, а й політичних відносин.

В [4] дається наступне визначення прав і свобод людини і громадянина: “...**права і свободи людини і громадянина** – це правові можливості (надбання), необхідні для існування і розвитку особи, які визнаються невід’ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів”. Підкреслено, що “термін “право” застосовується тоді, коли йдеться про конкретні можливості поведінки (право на працю, на відпочинок, на освіту, на соціальний захист тощо). Коли ж треба підкреслити більший простір вибору варіанта поведінки саме на власний розсуд і під власну відповідальність, використовується термін “свобода”.

Класифікація прав, свобод і обов’язків людини і громадянина може проводитися залежно від різних критеріїв, зокрема, їх поділяють 1) за предметом – на політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні), інформаційні, екологічні; 2) за суб’єктами – це індивідуальні та колективні права; права і свободи громадян України та права і свободи іноземців і осіб без громадянства; 3) за походженням – природні та позитивні (похідні); 4) за віковою приналежністю – права дитини, права молоді; права людей похилого віку; 5) за статевою приналежністю – права жінки тощо.

Необхідно також розрізняти поняття “права людини” та “права громадянина” – права людини є природними можливостями індивіда, що забезпечують необхідні умови його життя, людську гідність та свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя, а права громадянина – сукупністю можливостей, закріплених у нормативно-правових актах, що визначають міру свободи суб’єкта, який має постійний політико-правовий зв’язок з певною державою [5].

З точки зору правового значення права і свободи людини є вищим критерієм оцінки діяльності держави.

На підставах досліджень історичного розвитку вчені виділяють чотири покоління прав і свобод людини, які описані, наприклад, в [9 – 11]. Ці класифікації певним чином

умовні, але вони визначають послідовну еволюцію розвитку форм визнання державами інституту прав і свобод людини, історичний зв'язок часів та загальний прогрес у сфері реалізації прав і свобод.

Найважливішим механізмом захисту прав людини є реалізація прав на свободу інформації, свободу думки і слова, що належать до прав “першого покоління” – громадянських та політичних прав, які вважаються невід’ємною частиною людської особистості.

Правовий статус людини як суб’єкта інформаційних відносин ґрунтується на двох основних її правах [12]:

– по-перше, це право людини вільно, безперешкодно, на власний розсуд бути суб’єктом інформаційних процесів, шукати, одержувати і поширювати інформацію, причому це право не пов’язане з територіальною юрисдикцією держави і не обмежується територіально державними кордонами.

– по-друге, це право людини на захист від неправомірного інформаційного втручання, тобто правом на конфіденційність інформації щодо особистого життя та правом на захист від розповсюдження вигаданої та перекошеної інформації, що завдає шкоди її честі і репутації.

В роботі [13] висловлена думка, що період входження України в “інформаційну цивілізацію” розпочався з прийняття нормативних актів, регулюючих інформаційні відносини, а підґрунтям для їх розроблення та впровадження є Конституція України.

Всього з початку 1990-х років, після проголошення державної незалежності, прийнято близько **4-х тис.** законів та інших нормативно-правових актів, що дозволило врегулювати найбільш важливі норми інформаційних відносин та інформаційної діяльності [1]. Перелік системоутворюючих нормативних актів щодо правових засад інформатизації та нормативних актів, спрямованих на захист інтересів особи, суспільства, держави в інформаційній сфері, наведено, наприклад, в [1, 3, 9].

Право людини на інформацію стало самостійним конституційним правом в 1996 році з прийняттям Конституції України [14].

Право на свободу слова та право на інформацію визначає ст. 34 Розділу II Права, свободи та обов’язки людини і громадянина Конституції України:

“Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір”.

Ч. 3 ст. 34 Конституції містить перелік випадків обмеження цього права:

“Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров’я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя”.

Ст. 34 Конституції України також закріплена основні віди інформаційної діяльності, які визначаються такими складовими як: збирання, зберігання, використання та поширення інформації.

Ст. 40 Конституції встановлює *право на звернення*:

“Стаття 40. Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов’язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк”.

Слід зазначити, що ст. 64 Конституції визначає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків передбачених Конституцією України.

Інша група прав людини в галузі інформації, встановлена Конституцією, спрямована на обмеження інформаційного втручання в приватні справи особи з боку держави і третіх осіб, і має захисний характер щодо конкретних правових відносин в інформаційній сфері.

Ст. 32 Конституції встановлює *права людини на невтручання в особисте життя*:

“Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини”.

У ст. 32 (ч. 3 та ч. 4) визначаються основні механізми забезпечення даного права:

“Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім’ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації”.

Похідним від права на невтручання в особисте життя є *право на таємницю кореспонденції*, що встановлюється ст. 31:

“Стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з’ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо”.

Наведемо інші конституційні норми, що підкріплюють і розширюють основні права людини в інформаційній сфері, зокрема, норми статей 21, 28, 41, 55 Розділу II:

“Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності...

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом...

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом”.

Норми ст. 15 Розділу I Загальні засади Конституції встановлюють політичну і ідеологічну багатоманітність суспільного життя і забороняють цензуру:

“Стаття 15. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності...

Цензура заборонена...”.

Як зазначано в [12], разом з інформаційними правами і свободами в Конституції України наявні права, які є інформаційними за своїм об’єктом, але економічними або соціальними за своїм змістом. Це викликано тим, що вітчизняна правова наука практично не сприймає існуючу в західному Конституційному праві класифікацію термінів для визначення прав людини. В українському законодавстві застосовується

єдиний термін “права людини”, а в англійській термінології використовуються наступні поняття: Rights для визначення невід’ємних прав людини (на життя, свободу тощо); Freedoms або Liberties для визначення громадських та політичних прав і свобод та термін Entitlements, який охоплює надані державою економічні і соціальні права.

Виділяють два чинники небезпеки через відсутність чіткого поділу в Конституції громадянських прав і свобод та економічних та соціальних прав людини: “Один полягає в сфері правової свідомості, другий – в сфері практики правозастосування, і ці два чинники є взаємопов’язаними.

Виконання тих інформаційних прав людини, які належать до громадянських та політичних прав і свобод: свобода слова, право на одержання інформації, право на невтручання в особисте життя, право на таємницю листування, заборона цензури може бути повною мірою забезпечене судовими органами, як це і передбачено Ст. 55 Конституції України.

Для реалізації громадянських та політичних прав достатньо застосування виключно правових механізмів: правильне застосування судами конституційних норм та відповідного галузевого законодавства, прийняття судового рішення та його до виконання.

Реалізація ж цілого ряду соціальних і економічних прав залежить не лише від нормативно-правових приписів, але й від забезпечення відповідних умов. Останнє входить до компетенції не судової, а насамперед, виконавчої гілки влади та місцевого самоврядування” [12].

Розглянемо, які основні інформаційні права і свободи людини закріплюються нормами Закону України “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 року [15] (в ред. 2011 р.):

– *Право на інформацію:*

“Стаття 5. Право на інформацію

Кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів.

Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб”.

В даному випадку структура права на інформацію, що закріплюється ст. 5 Закону України “Про інформацію”, визначається такими складовими як одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації. А в преамбулі вказано значно більше складових: “Цей Закон регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації”. Ці ж складові перелічені в основних видах інформаційної діяльності (ст. 9 Закону України “Про інформацію”). Найпростіше питання, яке виникає: чим відрізняється “захист” інформації від “охорони” інформації.

Окрім цього, ч. 1 ст. 5 Закону України “Про інформацію” може бути сприйнята як додаткове обмеження порівняно з ч. 2 чл. 34 Конституції України. Так, ч. 2 ст. 34 Конституції України передбачає: “Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб і на свій вибір”, тобто жодних обмежень щодо характеру цієї інформації тут нема. Що стосується Закону України “Про інформацію”, то в ньому міститься доповнення, що ця інформація є “необхідною для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів”. Як вказано в [16], “на практиці це може призвести (а у діяльності архівних установ вже призводить) до того, що особу примушуватимуть мотивувати свою потребу у певній інформації і

відмовлятимуть у доступі до інформації, якщо відповідне мотивування видаватиметься незадовільним”.

– *Забезпечення права на інформацію:*

“Стаття 6. Гарантії права на інформацію

1. Право на інформацію забезпечується:

створенням механізму реалізації права на інформацію;...

встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

2. Право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя”.

На нашу думку, обмеження права на інформацію “...для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя” навряд чи додасть останньому авторитету. Сказане стосується і ч. 3 ст. 34 Конституції України.

– *Громадяни мають право доступу до інформації про них:*

“Стаття 11. Інформація про фізичну особу

Не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини...

Кожному забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законом...”

– *Громадяни мають право доступу до деякої інформації з обмеженим доступом:*

“Стаття 20. Доступ до інформації

4. До інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості:

4) про факти порушення прав і свобод людини і громадянина;...

Стаття 29. Поширення суспільно необхідної інформації

1. Інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення.

2. Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка ...забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини...”

– *Право на інформацію охороняється законом:*

“Стаття 7. Охорона права на інформацію

1. Право на інформацію охороняється законом. Держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації.

2. Ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом.

Суб'єкт інформаційних відносин може вимагати усунення будь-яких порушень його права на інформацію...

Стаття 28. Неприпустимість зловживання правом на інформацію

1. Інформація не може бути використана для ...посягання на права і свободи людини...

Стаття 31. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди

1. У разі якщо порушенням права на свободу інформації особі завдано матеріальної чи моральної шкоди, вона має право на її відшкодування за рішенням суду...”

Жодним чином не ставлячи під сумнів важливість Закону України “Про інформацію” (особливо в редакції 1992 року) для здійснення державної інформаційної

політики, можна поставити запитання, чи можливо на даному етапі розвитку держави реалізувати деякі з основних напрямів, оголошених Законом України “Про інформацію” (стаття 3): “забезпечення доступу кожного до інформації”, “забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб’єктів владних повноважень” тощо. Але “дослідження стану забезпечення права на доступ до інформації органами державної влади та місцевого самоврядування через інформаційний запит дозволяє стверджувати, що в Україні порушення права на доступ до інформації має системний характер, а надання запитуваної інформації та офіційних документів у повному обсязі та у передбачений законом строк є винятком, а не правилом” [17]. Ці дослідження стосувались надання відповідної інформації державними органами і органами місцевого самоврядування за запитами громадян, зокрема, одержання платниками податків даних щодо того, на які цілі держава витрачає їхні кошти.

Наведемо ще один відомий приклад порушення права на доступ до інформації – народний депутат звернувся з офіційними запитами з проханням надати копії контрактів на поставку електропотягів Hyundai, але йому було відмовлено у наданні інформації. Автор звернення зазначив, що “громадяни України є платниками податків, і щодо держави не є третіми особами. Українці за рахунок податків сформували бюджет країни, тому мають право знати, як їхні кошти витрачаються” [18].

Закріплення права на інформацію в Конституції України та у Законі України “Про інформацію”, ще не роблять зрозумілим механізм його реалізації, не повністю вирішують питання гарантії прав і свобод людини та громадянина в інформаційній сфері. Гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених конституцією можливостей до реальної дійсності, тому подальші дослідження в цьому напрямі є важливими для забезпечення прав і свобод людини в інформаційній сфері. На різновекторність таких досліджень вказує, наприклад, класифікація гарантій за багатьма критеріями [5]: за практичним спрямуванням; за характером; за ступенем поширеності; за суб’єктами, що реалізують гарантії; за особливостями правового статусу, що гарантується; за змістом.

Висновки.

Проведений аналіз основних нормативно-правових актів, які регулюють інформаційні відносини, наукових публікацій, що стосуються основоположних прав і свобод людини в інформаційній сфері, дозволяє зробити деякі загальні висновки:

- Права і свободи людини в інформаційній сфері є ключовими у громадянському суспільстві правової, демократичної держави, надбанням і цінністю європейської спільноти.
- До найважливіших засад формування громадянського суспільства та правової держави належать гарантії прав і свобод людини щодо інформаційної сфери.
- Забезпечення захисту прав і свобод людини в інформаційній сфері є однією з найважливіших цілей інформаційної безпеки. Специфіка інформаційної безпеки людини, на відміну від державної безпеки, полягає в тому, що вона базується, передусім, на чітких та дієвих гарантіях прав і свобод людини в сфері інформації.
- Особливими питаннями для інформаційної сфери в сучасних умовах стають забезпечення правомірності обмеження особистих конституційних прав і свобод людини та збалансування збільшення обсягів інформації про людину або суспільство із кількісним збільшенням прав людини шляхом оновлення структури суспільства, враховуючи при цьому намагання збільшити обсяг власних прав із боку людини за рахунок інформації, джерелом якої переважно є саме ця людина.
- Формування інформаційного суспільства в державі передбачає використання досвіду інших країн щодо інформаційної підтримки процесів реалізації людиною прав і свобод, але при цьому треба враховувати власні тенденції та специфіку ментальності

саме українського суспільства, розробити та впровадити власну модель розбудови громадянського суспільства; і пам'ятати, що серед ранніх спроб конституювання прав людини була Конституція Пилипа Орлика 1710 року, яка мала значний вплив на розвиток європейської конституційно-правової думки.

- Розроблення Концепції кодифікації інформаційного законодавства України наблизить до вирішення актуальні проблеми гарантії прав і свобод людини і громадянина в інформаційній сфері.

На основі дослідження ключових понять основоположних прав і свобод людини в Конституції України та Законі України “Про інформацію” в законодавчих актах України в інформаційній сфері також зроблено такі висновки:

- Базовими для визначення прав і свобод людини в галузі інформації є норми ст.ст. 32, 34 та 40 Конституції України. Право на інформацію закріплюється ст. 5 Закону України “Про інформацію”. Але складові структури права на інформацію в цих законодавчих актах України щодо інформаційної сфери різні, не всі поняття законодавчо визначено, що вказує на потребу подальшого дослідження.

- Ч. 1 ст. 5 (“Кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів”) Закону України “Про інформацію” може бути сприйнята як додаткове обмеження порівняно з ч. 2 ст. 34 Конституції України (“Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб і на свій вибір”).

- Право на доступ до інформації (ст. 11, 20 Закону України “Про інформацію”) є гарантією реалізації багатьох інших прав і свобод людини і громадянина, Тому слід здійснювати комплексні дослідження гарантій залежно від множини факторів, що забезпечують реальність прав та свобод.

- Проблема удосконалення механізму захисту прав і свобод людини та громадянина тісно пов'язана з формуванням міжнародних стандартів прав і свобод людини в інформаційній сфері. Наприклад, про необхідність і нагальність підготовки проекту змін до Конституції України свідчить, зокрема, той факт, що одним із 19-ти критеріїв Євросоюзу, від виконання яких Україною залежить підписання в листопаді 2013 року угоди про асоціацію з ЄС, є “Реалізація конституційної реформи відповідно з міжнародними стандартами” [19].

Напрямки подальших досліджень будуть спрямовані на реалізацію таких завдань:

- Систематизація складових структури права на інформацію в плані дослідження понять “створення”, “збирання”, “одержання”, “зберігання”, “використання”, “поширення”, “охорона”, “захист” інформації та даних.

- Аналіз національного законодавства щодо правового забезпечення та механізму реалізації права на інформацію і права на доступ до інформації, а також щодо його відповідності міжнародним стандартам у цій сфері.

- Дослідження понять “доступ до інформації” та “право доступу до інформації” в контексті забезпечення інформаційної безпеки.

Використана література

1. Пилипчук В.Г. Актуальні проблеми становлення і розвитку правової науки в інформаційній сфері / В.Г. Пилипчук // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 15-22.
2. Концепції кодифікації інформаційного законодавства України : проект НДЦПІ НАПрН України // Інформація і право. – № 1(4) 2012. – С. 5-14.

3. Фурашев В.М. Сутність та визначення понять “інформаційна безпека” і “безпека інформації” / В.М. Фурашев // Правова інформатика. – 2012. – № 2(34). – С. 51-59.
4. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко. – Харків : Право, 2009. – 572 с. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/teoriua-prava/38-tsvik.html?start=30>
5. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник ; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/410.htm
6. Тодыка Ю.Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю.Н. Тодыка. – К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2001. – 368 с.
7. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : підручник / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко – К. : Правова єдність, 2010. – 432 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15840720/pravo/konstitutsiyne_pravo_ukrayini_-_pogorilko_vf
8. Конституційні права, свободи і обов’язки людини і громадянина в Україні ; за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2008. – 252 с.
9. Брижко В.М. Основи систематизації інформаційного законодавства : теоретичні та правові засади : монографія / В.М. Брижко. – К. : ТОВ “ПанТот”. – 2012 р. – 304 с.
10. Комісаров О.Г. Інформаційний огляд визначення й реалізації прав і свобод людини / О.Г. Комісаров // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2009. – № 2. – С. 46-56.
11. Корнеєва Т. Права людини в інформаційному суспільстві. Комунікаційні права : четверте покоління прав людини : тлумачний словник української мови / Т. Корнеєва ; за ред. проф. В. С. Калачника. – Х. : Прапор, 2002. – 992 с.
12. Кормич Б.А. Права людини в інформаційній сфері: міжнародні стандарти та їх конституційні гарантії в Україні / Б.А. Кормич – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/index.php/politologiya/30-politika/1754-prava-lyudini-v-informacijnij-sferi-mizhnarodni-standarti-ta-%D1%97x-konstitucijni-garanti%D1%97-v-ukra%D1%97ni.html>
13. Скулиш Є.Д. Інформаційна безпека: нові виклики українському суспільству / Є.Д. Скулиш // Інформація і право. – 2012. – № 2(5). – С.170-175.
14. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
15. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. 2657-ХІІ : за станом на 07.02.13 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
16. Усенко І. Новели вітчизняного законодавства про інформацію у контексті вимог здорового глузду і юридичної техніки / І. Усенко. – Режим доступу : <http://www.pdp.net.ua/noveli-vitchiznyanogo-zakonodavstva-pro-informaciju-u-konteksti-vimog-zdorovogo-gluzdu-i-uridichnoi-exniki>
17. Нестеренко О.В. Право на доступ до інформації в Україні : конституційно-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / О.В. Нестеренко. – Харків, 2008. – 15 с.
18. Влада не хоче оприлюднити контракти із закупівлі потягів Hyundai. – Режим доступу : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?vlada_ne_hoche_oprilyudniti_kontrakti_iz_zakupivli_potyagiv_hyundai_deputat&objectId=1276786
19. Обнародовані 19 потребований Євросоюзу к Україні. – Режим доступу : http://lb.ua/news/2013/02/12/189001_obnarodovani_19_trebovaniy.html

~~~~~ * * * ~~~~~